

Предметна та суб'єктна юрисдикція

Олег Маліневський, партнер ЮК EQUITY

Юрисдикція (лат. *jurisdictio*, від *jus (juris)* — право + *dico* проголошую): компетенція судових органів із розгляду та вирішення певного кола справ.

1.1 Офіційно

I. Ідеологія змін

“Недосконалість правил та неузгодженість в розмежуванні юрисдикції судів – процесуальна проблема, яка перешкоджає ефективному судовому захисту в Україні. Відповідно до нових правил юрисдикції та підсудності юрисдикція між загальними, господарськими та адміністративними судами розмежується залежно, в першу чергу, від предмета спору, а не суб’єктного складу сторін.

З метою попередження юрисдикційних спорів та "дублювання" цивільних, господарських, адміністративних справ вводиться поняття “похідних вимог”, які в окремих випадках можуть бути об’єднані з основними, навіть, якщо окремо вони мали б розглядатися за різними правилами судочинства.”

Пояснювальна записка до Законопроекту № 6232 (Закон №2147-VIII)

1.2 Міжнародні тренди у вирішення спорів державними органами:

Цивільна юрисдикція

переважаючий історичний тренд (існує в усіх країнах світу).

Господарська юрисдикція

існує в меншості країн, відсутня в Конституції України, в основному існує в деяких пострадянських країнах: Росія, Білорусь, Таджикистан, Туркменістан, а також Франція.

Адміністративна юрисдикція

існує в значній кількості західних країн. Необхідність узгодження з майбутньою кодифікацією у сфері адміністративних процедур.

1.3 Вітчизняна мультиюрисдикційна традиція у сфері вирішення спорів

ЗА

- ▼ Спеціалізація: спеціалізація суддів та відповідно якість рішень;
- ▼ Історія і доктрина (галузь господарського, цивільного та адміністративного процесів);
- ▼ Особлива процедура: можливість адаптації відповідних процедур до специфіки матеріальних правовідносин.

ПРОТИ

- ▼ Ускладнення судоустрою та доступу до правосуддя;
- ▼ Різноманітність судової практики;
- ▼ Додатковий предмет процесуальних спорів (колізія юрисдикційності).

II. “Юрисдикційна” термінологія

- введення поняття “**Предметна та суб’єктна юрисдикція**” (юрисдикція господарських судів” (ст. 20 ГПК) замість “підвідомчості” (ст.12 ГПК попередньої редакції);
- доповнення поняття “підсудність” синонімом “**територіальна юрисдикція**” (ст.ст. 27-31 ГПКУ);
- введення нового поняття “**інституційна юрисдикція**” (ст.24-26 ГПКУ);
- збереження на конституційному рівні поняття “**загальна юрисдикція**” (ст.125 Конституції України), без будь-якого згадування господарської юрисдикції (на відміну від адміністративної);
- колізія при віднесенні до юрисдикції господарських судів спорів, які законодавчо передано на розгляд Вищого суду з питань інтелектуальної власності (назва статті 20, абзац 1 ч.1 ст.20 та ч.2 ст.20 ГПК).

III. Логіка розмежування юрисдикцій

3.1 Спрощена логіка (за суб'єктним складом сторін)

Цивільна юрисдикція	Господарська юрисдикція	Адміністративна юрисдикція
Фізична особа	Юридичні особи та фізичні особи-СПД	Суб'єкт влади

3.2 Законодавча логіка

ЦПК до 15.12.17 (ст.15)

ГПК до 15.12.17 (ст.12)

КАС до 15.12.17(ст.17)

Суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи щодо:

- 1) захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів, що виникають із цивільних, житлових, земельних, сімейних, трудових відносин;
- 2) інших правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства.

Господарським судам підвідомчі:

1.Юрисдикція адміністративних судів поширюється на правовідносини, що виникають у зв'язку з здійсненням суб'єктом владних повноважень владних управлінських функцій, а також у зв'язку з публічним формуванням суб'єкта владних повноважень шляхом виборів або референдуму. Юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори, зокрема:

Перелік загальний та невичерпний

Вичерпний перелік категорій

Вичерпний перелік категорій

3.2 Законодавча логіка

ЦПК після 15.12.17(ст.19)	ГПК після 15.12.17 (ст.12)	КАС після 15.12.17(ст.17)
Суди розглядають у порядку цивільного судочинства справи, що виникають з цивільних, земельних, трудових, сімейних, житлових та інших правовідносин , крім справ, розгляд яких здійснюється в порядку іншого судочинства.	Господарські суди розглядають справи у спорах, що виникають у зв'язку із здійсненням господарської діяльності (крім справ, передбачених частиною другою цієї статті), та інші справи у визначених законом випадках , зокрема:	Юрисдикція адміністративних судів поширюється на справи у публічно-правових спорах , зокрема:
Перелік загальний та невичерпний	Вичерпний перелік категорій	Вичерпний перелік категорій

IV. Розширення меж господарської юрисдикції за рахунок включення до вичерпного переліку категорій нових спорів:

4.1. вимог до фізосіб за забезпечувальним зобов'язанням (п.п. 1, 6 ч. 1 статті 20 ГПК)

“1) ... у спрах щодо **правочинів, укладених для забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого** є юридичні особи та (або) фізичні особи – підприємці”;

“6), а також справи у спрах щодо **майна, що є предметом забезпечення виконання зобов'язання, сторонами якого** є юридичні особи та (або) фізичні особи - підприємці;

4.2. вимог до фізосіб щодо правочинів щодо акцій та інших корпоративних прав (пункт 4 частини 1 статті 20 ГПК):

4) справи у спрах, що виникають **з правочинів щодо акцій, часток, паїв, інших корпоративних прав в юридичній особі**, крім правочинів у сімейних та спадкових правовідносинах;

4.3. вимог до суб'єктів владних повноважень щодо реєстраційних дій та актів щодо майна (майнових прав), пов'язаних з предметом господарського спору (пункт 13 частини 1 статті 20 ГПК).

*«6) справи у спорах щодо права власності чи іншого речового права на майно (рухоме та нерухоме, в тому числі землю), **реєстрації або обліку прав на майно, яке (права на яке) є предметом спору,** визнання недійсними актів, що порушують такі права, крім спорів, стороною яких є фізична особа, яка не є підприємцем....»*

*«13) вимоги щодо **реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, визнання недійсними актів, що порушують права на майно (майнові права),** якщо такі вимоги є похідними від спору щодо такого майна або майнових прав чи спору, що виник з корпоративних відносин, якщо цей спір підлягає розгляду в господарському суді і переданий на його розгляд **разом з такими вимогами**»*

4.4. вимог у сфері інтелектуальної власності (ч.2 статті 20 ГПК), які будуть віднесені до компетенції новоствореного Вищого суду з питань інтелектуальної власності з початком його роботи (ч.1 розділу X Прикінцевих положень ГПК)

V. Похідна вимога

5.1. Законодавчі основи:

5.1.1. Визначення:

Похідна позовна вимога - вимога, задоволення якої залежить від задоволення іншої позовної вимоги (основної вимоги) (ч.1 ст.173 ГПК, п.23 ч.1 ст. 4 КАС, ч.1 ст.188 ЦПК)

5.1.2 Похідна вимога та межі юрисдикції

“Вимоги щодо реєстрації майна та майнових прав, інших реєстраційних дій, визнання недійсними актів, що порушують права на майно (майнові права), якщо такі вимоги є **похідними від спору щодо такого майна або майнових прав чи спору, що виник з корпоративних відносин, якщо цей спір підлягає розгляду в господарському суді і переданий на його розгляд разом з такими вимогами**” (п.13 ч.1 ст.20 ГПК)

“Не допускається об’єднання в одне провадження кількох вимог, які підлягають розгляду в порядку різного судочинства, **якщо інше не передбачено цим Кодексом**”. (ч.1 ст.21 ГПК)

“В одній позовній заяві може бути об’єднано декілька вимог, пов’язаних між собою підставою виникнення або поданими доказами, **основні та похідні позовні вимоги**.” (ч.1 ст.173 ГПК, ч.1 ст.172 КАС, ч.1 ст.188 ЦПК)

“Адміністративні суди не розглядають позовні вимоги, які є похідними від вимог у приватно-правовому спорі і заявлені разом з ними, якщо цей спір підлягає розгляду в порядку іншого, ніж адміністративне, судочинства і знаходиться на розгляді відповідного суду” (ч.3 ст.19 КАС)

5.2 Характеристики

- імплементована в тексти кодексів;
- не існує без основної вимоги;
- основне призначення – розмежування з одного боку між адміністративною, а з іншого між господарською або цивільною юрисдикцією, але не виключені спроби застосовувати інститут похідної вимоги і при розмежуванні останніх;
- не змінює суті спору та характеру спірних правовідносин (публічно чи приватно-правові) та не впливає на наявність або відсутність спору про право;
- врегульовує питання “передчасності вимог”, сприяючи захисту прав позивача.

VI. Велика палата ВС та врегулювання міжюрисдикційних спорів

6.1 Особливості статусу

- ▶ представництво усіх юрисдикцій (ст.45 ЗУ “Про судоустрій і статус суддів”);
- ▶ предметна чи суб’єктна юрисдикція як вхідний квиток (ч.6 ст.302 ГПК);
- ▶ створення єдиної практики, в тому числі й щодо питань юрисдикції.

6.2 Судово-практичне “дооформлення” меж господарської юрисдикції

6.2.1 Оскарження дій уповноваженої особи ФГВФО

1) Постанова ВП ВС від 18.04.2018 у справі № 826/7532/16

Предмет спору – зобов’язання уповноваженої особи ФГВФО включити кредиторські вимоги до реєстру акцептованих вимог кредиторів, зобов’язати затвердити зміни.

Висновок: “... оскільки лише Фонду за законом доручено забезпечувати відновлення платоспроможності банку або підготовку його до ліквідації, а спірні правовідносини випливають з укладених між банком і фізичною особою договорів, уповноважена особа Фонду та Фонд діють **як представники сторони договірних відносин**.”

Зазначене дає підстави стверджувати, що *спір в цій справі не є публічно-правовим і не підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства, а належить до цивільної юрисдикції*. Беручи до уваги наведене й ураховуючи суть та суб’єктний склад спірних правовідносин, Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що спір про включення кредиторських вимог до реєстру акцептованих вимог кредиторів не є публічно-правовим та не належить до юрисдикції адміністративних судів.

6.2 Судово-практичне “дооформлення” меж господарської юрисдикції

6.2.2 Земельні спори

Постанова ВП ВС від 05.06.2018р. по справі № 826/13628/16.

З установлених судами фактичних обставин справи вбачається, що спір виник щодо правомірності розпорядження Міськради про надання дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки Управлінню освіти РДА, яка на той час, на переконання позивача, знаходилась у його постійному користуванні.

Критеріями відмежування справ цивільної юрисдикції від інших є, *по-перше, наявність у них спору про право цивільне* (справи за позовами, що виникають із будь-яких правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства), *по-друге, суб'єктний склад такого спору.*

Отже, рішення про передачу земельних ділянок у власність чи оренду (тобто ненормативного акта, який вичерпує свою дію після його реалізації) оспорювання правомірності набуття фізичною чи юридичною особою спірної земельної ділянки, а також правомірності надання іншій особі дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення цієї земельної ділянки має вирішуватися у порядку цивільної (господарської) юрисдикції, оскільки виникає **спір про право цивільне.**

Аналогічна позиція ВП висловлена у Постанові ВП ВС по справі № 707/1580/15-ц. від 18.04.2018р., по справі № 536/233/16-ц. від 21.03.2018 р, справі № 522/18500/13-а. Від 28.03.2018р.,

6.2 Судово-практичне “дооформлення” меж господарської юрисдикції

6.2.3 Спори у сфері реєстрації прав

1) Постанова ВП ВС від 05.06.2018 у справі № 805/4506/16-а

Предмет спору: визнання протиправними та скасування реєстраційних дій (державна реєстрація змін до установчих документів юридичної особи)

Висновок ВП: Участь суб'єкта владних повноважень є обов'язковою ознакою, щоб класифікувати спір як публічно-правовий. **Однак сама по собі участь у спорі суб'єкта владних повноважень не дає підстав ототожнювати спір з публічно-правовим** та відносити його до справ адміністративної юрисдикції. Необхідно з'ясувати, у зв'язку з чим виник спір та за захистом яких прав особа звернулася до суду.

6.2 Судово-практичне “дооформлення” меж господарської юрисдикції

6.2.3 Спори у сфері реєстрації прав

1) Постанова ВП ВС від 05.06.2018 у справі № 805/4506/16-а

Позивач оскаржує до адміністративного суду дії суб'єктів владних повноважень - державних реєстраторів, пов'язані з реєстрацією змін до установчих документів Товариства, внесенням відомостей щодо зміни складу його учасників та керівника, посилаючись при цьому на недотримання цими суб'єктами встановленого законом порядку проведення такої реєстрації.

Однак з висловлених позивачем у ході розгляду справи мотивів звернення до суду вбачається, що незаконність, на думку позивача, реєстрації таких змін пов'язана з підробкою протоколу загальних зборів Товариства, виключенням його зі складу учасників у незаконний спосіб, а також нікчемністю договору купівлі-продажу частки в статутному капіталі Товариства. Тобто звернення до суду із цим позовом покликане необхідністю захисту його прав не у сфері публічно-правових відносин, а його корпоративних та майнових прав, що виключає розгляд цієї справи в порядку адміністративного судочинства.

Таким чином, суд апеляційної інстанції, ураховуючи суть спірних правовідносин та їх суб'єктний склад, дійшов правильного висновку про непоширення на цей спір юрисдикції адміністративних судів та необхідність його вирішення в порядку господарського судочинства.

6.2 Судово-практичне “дооформлення” меж господарської юрисдикції

6.2.3 Спори у сфері реєстрації прав

2) Постанова ВП ВС від 23.05.2018 у справі № 821/1194/15-а

Предмет спору: визнання протиправними та скасування рішення й реєстраційної дії, визнання нечинним свідоцтва про право власності.

Висновок: “... неправильним є поширення юрисдикції адміністративних судів на той чи інший спір тільки тому, що відповідачем у справі є суб'єкт владних повноважень, а предметом перегляду - його акт індивідуальної дії.

6.2 Судово-практичне “дооформлення” меж господарської юрисдикції

6.2.3 Спори у сфері реєстрації прав

2) Постанова ВП ВС від 23.05.2018 у справі № 821/1194/15-а

Визначальною ознакою справи адміністративної юрисдикції є **суть (зміст, характер) спору**. Публічно-правовий спір, на який поширюється юрисдикція адміністративних судів, є спором між учасниками публічно-правових відносин і стосується саме цих відносин.

Приватноправові відносини вирізняються наявністю майнового чи немайнового особистого інтересу учасника. Спір має приватноправовий характер, якщо він обумовлений порушенням або загрозою порушення приватного права чи інтересу, як правило майнового, конкретного суб'єкта, що підлягає захисту в спосіб, передбачений законодавством для сфери приватноправових відносин.

Тобто предметом розгляду в цій справі є не стільки дії та рішення державного реєстратора як суб'єкта, наділеного владно-управлінськими функціями, скільки законність набуття особою права власності на нерухоме майно, що свідчить про приватноправовий, а не публічно-правовий характер спірних правовідносин.

2) Постанова ВП ВС від 23.05.2018 у справі № 821/1194/15-а

Критеріями відмежування справ цивільної (господарської) юрисдикції від інших є, по-перше, **наявність у них спору про право цивільне** (справи за позовами, що виникають з будь-яких правовідносин, крім випадків, коли розгляд таких справ проводиться за правилами іншого судочинства), по-друге, **суб'єктний склад такого спору**.

Враховуючи те, що між Сільрадою і Агрофірмою **існує спір про право**, ця справа не підлягає розгляду в порядку адміністративного судочинства, а **з огляду на суб'єктний склад сторін має вирішуватися за правилами господарського судочинства**.

Аналогічні висновки ВП ВС містяться у Постановах від 22.05.2018 у справі № 822/3362/16, від 04.04.2018 у справі № 817/1048/16, від 30.05.2018 у справі № 907/1215/15, від 23.05.2018 у справі № 914/2006/17.

При цьому визначальним принципом здійснення правосуддя в адміністративних справах є принцип офіційного з'ясування всіх обставин у справі з обов'язком суб'єкта владних повноважень доказувати правомірність своїх дій, бездіяльності чи рішень, на відміну від визначального принципу господарського судочинства, який полягає у змагальності сторін. **Суд, який розглянув справу, не віднесено до його юрисдикції, не може вважатися «судом, встановленим законом» у розумінні пункту 1 статті 6 Конвенції.**

VII. Алгоритм визначення юрисдикції:

Чекпоінт 1

Вимоги прямо зазначені в переліку
ст.20 ГПКУ, ст.19 КАСУ, ст.19
ЦПКУ?

ТАК

за правилами кодексу, де це зазначено

НІ

Чекпоінт 2

Публічно-правовий характер спору?

ТАК

адміністративна

НІ

Чекпоінт 3

Всі сторони спору –
суб'єкти господарювання?

ТАК

господарська

НІ

цивільна

VIII. Наслідки порушення суб'єктної чи предметної юрисдикції

- ▼ відмова у прийнятті позовної заяви (п.1 ч.1 ст.175 ГПК);
- ▼ закриття провадження у справі повністю або в частині (п.1 ч.1 ст.231 ГПК);
- ▼ ініціювання розгляду справи на Великій Палаті (ч.6 ст.302 ГПК);
- ▼ скасування прийнятих рішень (ч. 2 ст. 278, ч.2 ст. 313 ГПК);
- ▼ перспективи виграшу справи у ЄСПЛ (порушення ст. 6 Конвенції);
- ▼ пряма підстава для дисциплінарної відповідальності судді (пп. “а”, п.1 ч.1 ст.106 Закону України “Про судоустрій і статус суддів”).

ДЯКУЮ ЗА УВАГУ!